

Pravda v české myšlenkové tradici [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Pravda v české myšlenkové tradici \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Pravda v české myšlenkové tradici \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 13. 5. 1992

◆ lecture, Czech, origin: 13. 5. 1992

Pravda v české myšlenkové tradici [FF UK] [1992]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Tedy, my jsme si tady na tom všechno ukázali, jak je strašně důležité, že každé umění je tvorba, každá tvorba je vlastně jakýmsi vstřícným vstupováním do budoucnosti. Skutečná tvorba, to je krok, ta série kroků vstříc do budoucnosti k něčemu, co ještě nebylo. A to není marné mluvit o krocích do budoucnosti, protože každá tvorba je reakce, je odpověď, musí být chápána jako odpověď na to, co přichází z budoucnosti. Jakési oslovení. Inspirace, o které se stále znovu mluví, to je právě to, co nás oslovuje, nebo co umělce oslovuje, spíše můžeme říct. Co umělce oslovuje. A jeho tvorba je odpověď na to oslovení.

Tedy tohle je základní věc, my si musíme uvědomit, že správně pochopit, co to je tvorba v tom umění, nikoliv ve smyslu... dneska jsem si přečetl jeden citát z [nesrozumitelné] odkazuje na problematičnost nového. Ta veškerá tvorba, a to je právě uvedeno v citátech, které jsou zařazeny do jakési série, na to upozornil jeden student, my jsme viděli, že to vyšlo, kdysi ještě před dvaceti a já nevím dvaadvaceti lety, Felsenberger, bratislavský Felsenberger uspořádal anketu o vztahu mezi protestem a tvorbou. To už bylo dva roky, víc než dva roky po invazi. A samozřejmě to nemohlo pak vyjít. Ted' se ukázalo, že ve dvojčísle *Almanachu Volno* to vyšlo. On o tom chtěl nějak mluvit a že to tam přečetl a já to pak hledal a nemohl jsem to najít a dneska jsem to konečně od Kubáka dostal a zase to nemohl najít, až doma potom při obědě najednou mně to padlo do očí. Tak jsem tam ještě hledal další věci. Téma ankety bylo vztah tvorby a protestu.

A převážně ti... Proč já jsem byl požádán, nevím, protože se nepovažuji za jednoho z nich, ale ti se vesměs tam tváří, nebo vesměs převládala ta tendence, že tvorba je převážně nesena protestem. Tedy tvorba rovná se protest. Mně to připadá absurdní tahle myšlenka, a když jsem byl požádán, tak jsem se rád zúčastnil, pochopitelně, a zdůraznil jsem tam, že naopak jediná oprávněná forma protestu je tvorba. Ne že tvorba je založená na protestu, nýbrž protest jediný oprávněný musí být založený na tvorbě. Tím, že se udělá něco nového a lepšího. Z toho pak vyplývá ten protest, ten se může zdůraznit, ale bez té tvorby nového je to k ničemu, to je jenom pouhý protest.

A to je taky věc, kterou jsem si nevymyslel sám, nýbrž kterou vymyslel Rádl, když se zabýval v takové malé brožurce *O Šaldovi* a tam mu vytýká, že Šalda všude zdůrazňuje tu protestující stránku každého, místo aby zdůrazňoval tu tvořící stránku každého oprávněného protestu. No a tohle to je také velmi problematické. Ten má takovou silnou tendenci vykládat jakoukoli novost, i tu svoji novost, jako protest proti tomu, co je, proti něčemu, proti stavu společnosti, stavu myšlení, proti všemu. A ten protest, to je jedno, jakou má formu, jde o to, aby to byl protest.

Tedy proti tomu si musíme uvědomit, nebo přinejmenším se pokusit založit veškerou svou životní orientaci a myšlenkovou orientaci na tom, že budoucnost je to rozhodující, z čeho přichází všechno nové, a že tedy všechno nové, co my děláme, je odpovědí na nové výzvy. Že ta novost není naším výrobkem, není naším produktem. Že my nejsme schopni zakládat budoucnost. My nejsme schopni vyrábět čas. My jsme schopni něco nového udělat jedině, když ten čas dostaneme, když ho přijmeme, když akceptujeme, že tady před námi je kus budoucnosti a my musíme něco udělat. Kdyby toho nebylo, kdyby nebylo té výzvy v každé tvorbě, tak my nemáme možnost nic udělat. Čili předpokladem tvorby, předpokladem tvorby nového, vytvoření něčeho nového, je, že odpovídáme na jakousi výzvu, která tu není dána, která tu není fixována, která tu není minulostí. Budoucnost přichází jako nejsoucno, ještě nejsoucno. A na to musíme... pokud nejsme hlší.

Když někdo protestuje proti tomu, že žádné výzvy neslyší, tak se podobá hluchým, kteří říkají: Ale co mně tady o nějaké hudbě vykládáte, já nic neslyším. Když neslyší, tak je nekompetentní k tomu, aby se k tomu vyjadřoval. Prostě a dobře, my se musíme snažit vycvičit svou vnímavost vůči budoucnosti, abychom viděli, že není prázdná, že k nám přichází nějak strukturovaná, že to něco je, že to je naše oslovení, nebo oslovení, které nám je adresováno. A ne tak, že to budeme z nějakého odstupu, z *distance* posuzovat, jak

nějaké oslovení přichází na lidstvo nebo na národ nebo na stranu nebo na co... jako diváci. To nejde. Jako diváci jsme hluchí a slepí. My se musíme sami nechat oslovit. A tu výzvu musíme kontrolovat, musíme prověřovat, a ne sami, musíme to konfrontovat s tím, jak jsou oslovováni ti druhí, a probírat to, jestli oni nám můžou pomoci v tom, abychom kontrolovali sami sebe a své slyšení. Ale my musíme předpokládat, že tady ta oslovení jsou. Pokud by se stalo, že nikdo neslyší nic, tak buď všichni ohluchli, a nebo také je možné, že jsme byli opuštěni, že v čase skutečně nic není, že musíme čekat, až to zase začne oslovovat. Nemůžeme říct, že tady nic není. Ne, to je v tom ta platnost. Až dosud tady byl vývoj živých organismů, které jsou jistě méně vnímavé než my, a přesto to někam šlo. Šlo to krok za krokem dál a výš, od těch nejnižších to došlo až po nás. Kdo chce tvrdit, že tady nic není? Prostě byla cesta, která je proti té vesmírné *entropii*. A něco podobného je také na úrovni dějin a něco podobného je na úrovni umění a *filosofie* a tak dále. Pokud neslyšíme nic, tak je možné, že buď jsme hluchí, nebo že máme nějak zacpané uši – a to nemusí být uši jenom fyzicky, fyziologicky. Jako to udělali ti námořníci na příkaz *Odysea* a pak neslyšeli sirény. Anebo ti moderní lidé, kteří – jak to řekli staří Izraelci – že vzácná byla v těch dnech řeč Boží. Ale v žádném případě, myslím, není žádné řešení se domnívat, že budoucnost je prázdná. Musíme jednou vzít konečně na vědomí, že to byl hrubý předsudek hlavně osvícenství a *positivismu* a tak dále, ale vlastně to byl předsudek zakořeněný už ve starém Řecku; tam se to všechno chápalo jenom předmětně. Pokud tady bylo nějaké oslovení, tak tady musel být oslovující jakožto jsoucno. Tedy budoucnost není prázdný prostor, do něhož můžeme pronikat libovolnými hodnotami. Hodnoty nejsou to, co si my vymyslíme; ne to všechno, co my hodnotné děláme, za hodnotné považujeme, k čemu spějeme jako k hodnotnému – to všechno je buď výzva, která nás oslovuje a na kterou my odpovídáme, anebo to je cosi falešného, co jsme si jenom sami vymysleli. Nebo co si vymyslel někdo a my to pak bereme za pravdu. Že není jednoduché mezi tím rozlišit – no jistě, to je ten problém. Ale to ještě neznamená, že tento rozdíl padá, jestliže je těžké ho odhalit. To jsme si ukazovali na tom, že už několikrát jsme to takto formulovali, že přece je velmi snadné odhalit lež, která je jako lež. Nesnadné je odhalit lež, která vypadá jako pravda, která je podobná pravdě, která se pravdě maximálně podobá. A tam právě, tam je ten [nesrozumitelné]. Myslet si, že jestliže je to těžké rozlišit, tak to všechno vezmeme za pravdu – jako je těžké rozlišit mezi uměním a kýčem, tak to všechno vezmeme jako umění a jenom to ostřídáme – no to je selhání. Právě tam, kde je to těžké rozlišit, tak tam musíme víc, tam musíme sami vstupovat do toho zápasu. To není možné jednoduše. To nejde udělat tak, jako že v laboratoři děláme analytické zkoušky s nějakými těmi činidly a všechno je to uděláno a dá se to opakovat. Tady musíme vystoupit na trh, musíme přijít taky a nechat se zvážit a riskovat, že budeme nalezeni lehcí – ať už hned, anebo třeba za jednu dvě generace. Není málo *filosofů*, kteří byli váženi ve své době a po dvou třech generacích byli nalezeni lehčí. A není také málo *filosofů*, kteří vůbec sami sebe nepovažovali za *filosofy* a za *filosofy* nebyli považováni a byli zesměšňováni a já nevím co všechno, a potom po nějakém čase se ukázalo, že to je těžká váha. A právě v tom.

Tedy to riziko musí každý podstupovat a nemá záruku. Ve svém životě většinou ani nedosáhne žádného potvrzení. A když dosáhne potvrzení, je velmi problematické. Čím víc lidí se mnou souhlasí, tím mám větší o sobě pochybnosti. Prostě z toho důvodu, že většina málokdy má pravdu. Zvláště u umělců – máme velké úspěchy, tak povězme, že jsme na scestí. Že to je velmi problematický úspěch, takhle na první pohled. On vlastně jediné potvrzení, že jste na správné stopě, je, že v nejlepším případě najdete dva, tři, čtyři, deset lidí, kteří vám rozumějí, kteří chápou, o co jde. Jakmile všichni to chápou, tak jste na špatné cestě, pak nejde o nic nového, pak vyhovujete vkusu, vyhovujete mase. To dělali politici, ne *filosofové*. *Filosofové* a vědci a umělci a tak dále, ti přece musí ukazovat pořád něco nového a ne se vracet k tomu, aby lidi slyšeli zase už to, co vědí. Jenom hezky řečeno, lépe řečeno, s obměnou – by to bylo totéž.

Tedy závěr je z toho všeho, že jedinou skutečností není to, co je a co bylo. Že daleko nejdůležitější skutečností je to, co ještě nebylo, co má být, co přichází, a čemu my máme pomoci, aby přišlo dřív, líp, v lepší podobě. To souvisí s tím, že je všude plno takového chaotického dojmu, že všechno nové, co

přichází, že má svou pravdu, která je postavena proti pravdě staré. Jako kdyby byly dvě pravdy nebo jako kdyby bylo více pravd. Není to tak. Když je něco staré, tak už to pravdu nemá – jenom proto, že to je staré. Protože jestliže něco je staré a pořád stejné, tak je to mrtvé. A pravda není mrtvá. Pravda je neustále přicházející, je stále nová. Každým dnem se rodí nově, ne aby se opakovala. Tedy to je jakýsi korektiv nebo to jsou meze legitimacy tradice. Tradice je dobrá věc, jestliže je chápána jako cosi pomocného. Ale jestli tradice má orientovat naše rozhodování vpřed, tak je to k ničemu. My se musíme orientovat především podle toho, co přichází, ne podle toho, co může být tradováno, zase předáváno z toho starého. Proto vedle pokladů starých je potřeba vidět také poklady nové. Není nic nového, co by nenavazovalo na staré, ale pouhé navazování na staré neznámá žádné poklady nové. Nové je nové, a aby bylo skutečně nové, aby uplatnilo svou novost naplno, víceméně na 100 % nebo na 120 %, tak musí navazovat na něco starého. Ale to navazování neznámá, že to musí všechno zrecyklovat, že to musí pojmout. Ne, musí to znát a vymezit se vůči tomu. Všechno nové je nové jenom pod tou podmínkou, že se vymezuje vůči starému. Proto to staré musí znát a musí k němu být stále vraceno. Nikdy nové nevzniká pouze tím, že napodobuje nebo pokračuje staré.

To všechno nás vede k tomu, že ta budoucnost je cosi strukturovaného, cosi plného, co k nám přichází. To není prázdnota čekající na naše šlápoty. Tam už jsou jisté cestičky. Tam už jsme zvaní na jisté stezky a naopak jsme odstrašováni od jiných. Rozumíme tomu díky tomu, že se učíme, co bylo předtím.

Rozumíme tomu zejména proto, že známe ty omyly, kterých jsme se už dopouštěli nebo kterých se naši předkové dopouštěli. Znat historii znamená znát omyly a znát způsoby, jak se omylů vyvarovat. A nikdy znát minulost neznámá vědět, co budeme dělat v budoucnosti.

Filosofie se musí v tomhle učit ze zkušeností z umění. Musí si vypěstovat smysl pro nové. Jestliže si můžeme od dětství pěstovat smysl pro hudbu, smysl pro výtvarné umění, pro malířství, pro sochařství, smysl pro ledačos, když ten smysl není pěstován, tak zakrní nebo se vůbec nerozvine. Podobně je potřeba pěstovat smysl pro nové. To není jednoduché, protože tady nejde jenom o to kašlat na všechno, co bylo a pořád chtít něco nového z nudy, z nedočkavosti, z netrpělivosti. To není nové. To je jenom zdánlivé. Nám stačí, když se pořád hýbou obrázky na televizní skříně a ono to vypadá jako nové, ale tam nic nového není, jenom se něco děje a přiláká to naši pozornost. My si musíme velice dobře dát pozor před tím, co se jenom mění, co se míhá a co přivolává naši pozornost, protože pak jsme na úrovni žáby, která také nevidí mouchu, dokud se nepohne, ale teprve když se pohne, tak to přiláká pozornost a vymrští jazyk a nalepí tu mouchu a sežere ji. To jsme skutečně na úrovni žáby, když se díváme jenom na to, co se hýbe, co se mění. Musíme mít smysl pro skutečně nové a ne všechno nové je skutečně nové, ono to jenom je nové. Ale abychom rozpoznali nové, musíme znát to staré, abychom věděli, kdy se nám to jako nové jenom zdá a ve skutečnosti to nové není.

Nás velice často napadají myšlenky, které jsou nové, které by mohly být světové. A protože my neznáme dost staré, nevidíme je, ani je nedovedeme ocenit. Vzdělání je tady o to, abychom dovedli rozpoznat, co tu ještě nikdy nebylo a co nás napadlo. Napadlo, to znamená, co padlo na nás. To není naše zásluha. Víte, co to je, když dostanete nápad, skvělý nápad, za který by zaplatili odborníci velké sumy, a vy ho necháte plavat, protože ani nevíte, že je tak dobrý? Celý problém je v tomhle, ne že by bylo málo nápadů. Já se obávám, že se někdy budeme chtít nebo někdo bude mít tendenci se vymlouvat, že pravda nás neoslovuje. Ona nás třeba oslovuje, ale my jsme tak nepřipraveni, že ani nevíme, že to je pravda, ani nevíme, že to je skutečně něco nového.

Čili musíme si vypěstovat smysl pro nové a to specificky filosofickým způsobem. Je všude potřeba toho nového, ale ve filosofii dnes, kdy se mluví o konci filosofie, kdy se mluví o tom, že už nevíme jak dál, že filosofie, říkají někteří Němci, z filosofie zůstává už jenom historie filosofie, nám už nezbyvá nic jiného než se zabývat znovu a znovu návraty ke starým myslitelům a *interpretací* jejich textů. To je *rezignace*. To už není filosofie. To by byl skutečně konec filosofie. To je proto, že nemáme dost vypěstovaný smysl pro nové.

To, o čem se ve vědách, zejména v přírodních vědách, mluví jako o zákonitostech, to je jistě významné. To

není vymyšlená záležitost. Jsou jisté setrvačnosti, které je třeba brát vážně. V denním životě musíme respektovat přitažlivost, neprostoupnost těles, nemůžeme vyjít odsud, když je tady zeď, musíme jít dveřmi. Musíme respektovat některé skutečnosti. Ne se tvářit, jako že to je výmysl, že to je předsudek, že je tady zeď. To je skutečná zeď. Ale to neznamená, že ta zeď nám ukazuje, kam máme jít, jestli máme jít dovnitř nebo ven. Ta umožňuje obojí. Skutečnosti jsou takové, že na ně musíme nějak reagovat, ale ony nám neříkají, jak máme. A pokud nám začnou říkat, tak je to s námi špatné. My si musíme udržet svobodu, aby nám věci neříkaly, co máme dělat, aby věci pouze byly věcmi. A jakmile věci začnou nám říkat, co máme dělat, tak to znamená, že jsme se špatně chovali k věcem v minulosti, že se nám vymkly a najednou s námi hýbou.

To je tak, když někdo má doma příliš mnoho věcí a už není schopen s nimi nic dělat, jenom je oprašuje, jenom je dává do pořádku, opravuje, vylepšuje. Když má tolik domů, že jakmile opraví jeden, tak musí jít na další a pořád opravuje samé domy. Když má tolik zvířat nebo tolik kytek doma, že nedělá už nic jiného než jenom pořád stříká proti molicím a zalévá. To se dá i na zahradě, ale když je to jenom pro radost, tak najednou je to břemeno. Lidům přerůstají věci přes hlavu tak, že ty věci rozhodují o člověku. To je vždycky chyba. Chyba, která se neděje jenom teď, která se už připravuje delší dobu. A my musíme dělat, co je v naší síle, abychom nepřipustili, aby věci rozhodovaly o nás.

To je určitý nedostatek *ekologického* myšlení, jak ho dnes známe, že tam ideálem se stává nechat věci být a přizpůsobovat se věcem. Nejhorší, co můžeme dělat. Jednou člověk se *emancipoval* ze světa věcí a od té doby musí převzít odpovědnost. A když se mu něco vymklo, tak musí udělat všechno, aby to zase dostal pod kontrolu. Pod kontrolu, proti čemuž mnoho lidí má výhrady. Nedá se nic dělat. To je situace, do které jsme jako lidé postaveni. My musíme mít tento svět pod kontrolou. Přinejmenším tuto planetu. My jsme odpovědní za to, co se tady děje. Není řešení prostě vycouvávat a nechat přírodu, aby byla přírodou. Nic takového už není. To je jenom příznak úpadku a neodpovědnosti. My tu odpovědnost musíme převzít. My se o tu přírodu už musíme starat. To vidíme všude tam, když se přestanete starat o zahradu, tak co se stane? přeroste vám tam kopřivama a jiným býlím. Tato příroda už nemůže být obnovena tak, aby si vystačila. My musíme vzít na vědomí, že to musí být zahrada, o kterou musíme pečovat.

Tedy zákonitosti musíme, pokud jsou skutečné a ne vymyšlené, respektovat, ale nikdy nesmíme se na ně omezovat a nikdy nesmíme nechat svůj život ovládnout těmi zákonitostmi.

Čili pravda je dneska obnovena, v podstatě obnovena. To, co je pravé, je vždycky spjata s novým. Všechno to, co je staré, co se nemění, odpadá. Přestává být pravé, i když někdy náleželo k pravdě. Poněvadž pravda je živá, všechno mrtvé je cizí. To, co se nemění.

Člověk musel opustit svou přirozenou přírodní pozici, aby se stal člověkem. Nyní tedy musí opustit také svá daná stanoviště, aby v novém pohledu se pokoušel postihnout pravdu. Vidět věci v pravém světle, vidět jejich pravou tvář. K tomu je třeba změnit perspektivu, nikoli se vracet ke starým perspektivám. A svou perspektivu můžeme změnit jen změnou místa, na kterém stojíme. To znamená aktivním přesunem, vykročením, dosažením nového stanoviště. Zda nově dosažená perspektiva, zda to stanoviště bude výhodnější, zda ta nová perspektiva bude přiměřenější, to záleží na směru našeho vykročení, ale také na skutečném rozložení věcí.

Tak jako obraz si předepisuje, z jaké dálky se na něj máte dívat. Kdo rozumí obrazu, tak už se sám postaví buď blízko, nebo dál. Podobně také skutečnost, ve které žijeme, si vlastně žádá jistého přístupu a jistých východisek. A když máme špatná východiska, musíme je změnit, abychom měli správnou perspektivu. Tento svět nás tedy i tak, jak je, vyzývá k tomu, abychom našli správné stanoviště.

Otázka pravdy tedy nesmí být omezena na nějakou sféru myšlení, sféru poznání, protože se klade už při každém vykročení směrem na nové stanoviště, k nové perspektivě. A to nejen při lidském vykročení. Možná to bylo dokonce v přírodě kdysi dávno, když nějaký organismus, nějaký rod, druh vykročil na nesprávnou cestu, tak vyhybnul. Zřejmě vyhybnul také proto, že se změnily podmínky a on se nedovedl přizpůsobit. Těch příčin mohla být celá řada, ale vždycky to také může být proto, že byla zvolena

nesprávná cesta. Dějiny jsou mimo jiné dějinami proměn lidských perspektiv.

Ale proměna a střída perspektiv má snad také perspektivu. Mohli bychom, podobně jako Husserl mluví o *horizontu horizontů*, tak bychom mohli mluvit o perspektivě proměn perspektiv. A tato perspektiva střídá a proměny perspektiv je cestou polidštění člověka, cestou stále hlubšího ponoru lidskosti, dosažení lidského podstatného vůbec v kosmu, nejen v dějinách, ale ve veškerenstvu. Tato perspektiva není projekcí vnitřních tendencí člověka, není to produkt nějakého našeho genetického naprogramování. Plná lidskost není rozvinutím nějakého už dávno daného zárodku lidskosti. Není to něco, co člověk nese s sebou, co mu je od počátku k dispozici, ale naopak, čemu on sám se dává k dispozici. A aby se k tomu k dispozici dávat mohl, tak jeho organizace musí být taková, aby mu tu svobodu umožňovala.

Člověk není determinován ani svou *fysis*, ani *logem* pouze své *fysis* nebo svého sebe-uskutečňování, ale to všechno je organizováno tak, aby byl jako subjekt osvobozen, aby byl schopen se vyklonit do budoucna a tvář v tvář se postavit tomu, co přichází, co ještě není. To je podstata svobody.

A tato zvláštní perspektiva, která proměňuje člověka tím, že jej vede k novým činům, k nové praxi, a tedy k novým zkušenostem, která zdaleka nezůstává na úrovni té řecké *theoria* – to zírám, stačí otevřít oči, a když není žádná překážka, tak mám celou skutečnost před sebou teoreticky. Nýbrž cesta k pravdě nebo cesta pravdy, to je cesta celého života, všeho toho, co děláme, nejen co myslíme.

Tato perspektiva proměňuje také člověka tím, že nechává stranou všechny subjektivní, a tedy také relativní a dočasné perspektivy. Tato jediná pravdě-lidská, protože univerzální perspektiva, je pravda. Pro umění, které zůstává věrno člověku, i pro filosofii, která člověka opět nachází, je to jediná společná pravda. Je to pravda, která je zároveň perspektivou člověka i perspektivou univerzální. Je to pravda, která staví člověka na jeho místo v kosmu.

V této perspektivě se ukazuje nově také význam filosofie pro uměleckou tvorbu. Nejenom tedy význam umělecké tvorby pro filosofii, jak jsem se až dosud pokoušel ukazovat. Filosofie, která se od umění něčemu naučila, může jít ve svém oboru novým směrem, může vykročit novou cestou, protože se nechala inspirovat uměním. A to na cestu, kterou jsme se snažili právě naznačit. A na této cestě může vytvořit myšlenkové, ideové ovzduší, které vrhne zpět na umění a na umělecké tvůrčí úsilí nové světlo. Takže umění samo sobě začíná lépe rozumět ve světle té pravdy, kterou se pokouší filosofie při tom vyjádřit.

Takto nově uskutečněná filosofie se stane nutným, nezbytným prostředím, v němž teprve umělecké dílo bude moci dotvořit svou tvář. V této perspektivě se každé umělecké dílo ukazuje jako něco, co zůstalo stát na cestě, co nedošlo až na konec. Najednou se to ukáže v perspektivě ještě své nedokončenosti. A nejen jedno dílo, ale vůbec ta umělecká tvorba najednou začne vidět, že je ještě k něčemu víc, než se domnívala – nebo než se umělci domnívají. Samotné umění tedy začne teprve v tomto novém, filosofii prosvětleném světle ukazovat něco ze své dosud skryté podoby. Umění, umělecká tvorba má své mimořádně významné místo na cestě polidšťování člověka, hluboce ovlivňuje celek lidského úsilí, jímž se vztahuje a na němž se podílí. Aby se tato jeho úloha objevila v plném světle, k tomu právě potřebuje ono filosofii, která by byla schopna vyložit umělecké dílo v lidské perspektivě a nikoliv jen z věcných nebo nahodile osobních souvislostí. Umění si nemůže plně uvědomit samo sebe bez pomoci filosofie, bez filosofické hloubky. Proto se musí filosofie, která se stávala stále více reflexí vědy a v leččemž je ještě reflexí vědy dodnes, stávat také a dnes dokonce hlavně reflexí umění.

Tak filosofie nemusí být součástí výstavby uměleckého díla, možná že by to bylo dokonce na závalu, aby umělec tu filosofii strávoval do samotného procesu své tvorby, přesto může poskytnout uměleckému dílu prostor a osvětlení, v němž se dostává do záměru nové potence a nového významu.

Takže tím jsme dokončili to, co pořád jsme nemohli dokončit a já bych k tomu dneska připojil takovou maličkost. Chtěl bych ještě před prázdninami, než skončíme, mít už nějaký první k té maličké poslední knížce Rádlův *Útěcha z filosofie*. To je neúplná záležitost. *Útěchu z filosofie* je třeba chápat z celého Rádl, nikoli naopak. Kdo zná jen *Útěchu z filosofie*, tak nemůže na základě toho usuzovat, co to je Rádl a filosofie. Naopak musí znát celého Rádl, aby porozuměl správně *Útěše*.

Tedy to je ta *Útěcha*, kterou Rádl [nesrozumitelné], teď začne být známa, ale do té doby vlastně je k dispozici jenom ta *Útěcha*, ta ještě tak trochu přežila, protože byla několikrát vydána po válce v třech vydáních, pak v zahraničí [nesrozumitelné] vydal v tom svém [nesrozumitelné], což byla jenom zase jenom fotomechanický a zčásti taky velice zmenšený otisk oním třetím vydáním. Ale v devětašedesátém byla znova vydána ve čtvrtém vydání v *Mladé frontě*, takže přece jenom ještě někde se dostane i ve zkouškách vidím, že ji leckdo má. Takže to je vlastně jediná knížka, která se dostane a bohužel tedy je to nedostatečné poznání toho, co Rádl byl a co chtěl. Má to některé nevýhody, že to zavádí, není dost jasné, co je tam důležité, co ne. Je to napsáno tak, aby to bylo dobře čtivé, aby to přesvědčovalo, ale k analýze filosofické, k přístupu filosofickému, k poučení je potřeba mnohem víc znát než to, co je v tom textu. Čili jestliže dneska budu tady říkat něco o Rádlově pojetí pravdy v *Útěše z filosofie*, tak by to vlastně mělo znít až na konci výkladu o Rádlově pojetí pravdy vůbec. Ale protože na to budeme potřebovat nejméně jednu přednášku, ne-li dvě, tak podle toho, jak nám to vyjde, tak já jsem dneska zařadil jenom tohle to pojetí pravdy v *Útěše*. Tedy pokud jste to četli, tak někde užiju formulací přímo z Rádla, aby to bylo jasné, a vždycky tam budu vsunovat některé malé vysvětlující, ale nepříliš dlouhé formulace, které to uvedou do souvislostí, které nejsou na první pohled zřejmé.

Tedy Rádl postavil celé své učení, říká, proti učení nové doby. V tomto smyslu je Rádl programový. Jestli se mu to podařilo, ne, nechme na posouzení bohům. Ale cílem jeho je svou filosofii postavit proti učení nové doby a do jisté míry proti učení modernímu, moderní doby. V jistém smyslu by bylo možno Rádla zařadit mezi postmodernisty, ovšem ne v tom smyslu, jak se dnes mluví. To souvisí s tím, že byl inspirován také Nietzsche, proto to takto formuluje: staví se proti učení nové doby a proti učení moderní doby v tom smyslu, jak Nietzsche ukazuje, že podstatou modernosti je nihilismus.

Tedy Rádl postavil své učení proti učení nové doby, které jako fáze z nižšího a vyšší redukuje, vysvětluje zdola, skládá dokonce z nižší. Proto prohlašuje, že opouští moderní biologické učení, to jest, že vykládá třeba růži z buněk, protože to vše, buňky a podobně, jest hmota a tma kolem nich, jak se říká. My nemůžeme vykládat tento svět z hmoty, poněvadž té hmotě rozumíme jenom díky tomu světu, čili ve světle světa teprve můžeme rozumět, co to je hmota. Ta hmota sama, to je něco temné, nejasné. My nemůžeme vycházet z hmoty a chtít v ní všechno vyložit z atomů. Proti hmotě, tedy něčemu danému, objektivnímu, co má váhu a co tlačí, tedy i proti energii, ta tlačí, staví Rádl život. A to ve dvou rovinách: morálnost a vitalost.

Tedy to nám ukáže první pohled do *Útěchy*. Jak souvisí obojí, přihlédneme-li k Nietzsche. Rádl praví, že život nepovstal z hmoty. Nemohl ani vstoupit do těla zvenčí, říká, čili ne *élan vital*, on navazuje jako žák Driesche. Nemohl vstoupit život nemohl vstoupit do těla zvenčí, ale přitom je fatálně spjat s tělem. Tělo pak klade Rádl naroveň hmotě, energii. To je zřejmý rozpor. Buď přišel život do těla zvenčí, a nebo povstal z těla, z hmoty. Jak tomu rozumět, odmítá-li Rádl obě možnosti?

Všimněme si však závěru *Útěchy*. Na straně osmdesát dva – a toto je ovšem citát z té staré vydání – si sám staví otázku: kde je rozhraní mezi hmotou, silou a mezi morálností? Staví tuto otázku na konci. A na tuto otázku neodpovídá. Až v dodatku naznačuje řešení novou otázkou. Jde to tam jenom tak nahodile, takže si toho takřka ani nevšimneš: zda se totiž nebudeme muset vrátit k antické nauce, že celý svět i hvězdy mají podíl na životě. Tuto otázku tam jen tak dává. Takže najednou vidíme, ono to souvisí, jenom si musíme dávat pozor, co tam všechno je. Je to závěr přednášek, který přinesl sám učenec. Ta hmota, jak si ji představovala moderní věda, je výmysl, podle... Rádla. Čili jak Husserl říkal: také pokus. Tuto hmotu je třeba opustit, odmítnout jako výmysl, ne skutečnost. Celý svět i ve svých nejnižších úrovních je něčím víc než touto hmotou bez života. A jestliže Rádlo mluví o dvou úrovních života, totiž o *vitalitě* a *morálnosti*, musíme předpokládat ještě třetí, nižší než *vitalita*, o které tady nemluví, ale která je oběma druhým úrovním přítomna.

Tedy, je to, mohli bychom říct, úroveň předvitality, úroveň předživého, jak říká Rádlo. Čili ta hmota sama není mrtvá. Je to tmavé, líné, nevíme, ale nemůžeme předpokládat, neboť z té mrtvé hmoty nikdy nevyložíme, jak život vznikl. Jestliže Rádlo zdůrazňuje, že jak život vitální, tak i morální, je nutně vázán na

hmotu, že neexistuje jinak než v těle a v přírodě, pak je třeba tím spíš mít za to, že tomu tak je i na úrovni *subvitality*. Jestliže však neexistuje čistá hmota...

--- (s2_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Obejde se bez samovlády, říká Patočka. Ne že by na té nejvyšší úrovni žádná vláda nebyla, i tam vidíme jakousi vládu, i když tam není ještě život. Samovládu, která má svého ducha, program a která organizuje. Bez hodnoty však žádné vlády není. Vždycky je to vláda nad něčím. Dokonce i to slovo vláda je příliš násilnické, podle mého soudu. Daleko větší pravdu, oprávnění, logičnost má ten výraz Hérakleitův, že podle *logu* se všechno děje, než Anaxagorův, že ten *nús* ovládá.

Bytost, ať už subtální, živá nebo morální – já už tam předpokládám tu první úroveň – je nehmotná, říká. Dokonce tam říká neviditelná. Je nehmotná, ale vládne tak, že užívá ke své vládě hmoty a síly a je jejich pánem. Jestliže však celý svět má podíl na takové vládě, jak jinak než že svět je představován nesmírným množstvím bytostí, vládnoucích spolu s jejich díly, nad nimiž vládnou. To znamená, že individuálnost začíná, byť primitivně, už na samém počátku vlády. Co tam zas, já to nebudu říkat ty stránky, vždycky tam se k něčemu vztahuje a cituju přibližně, že ty sem nepočítal. Čím výš, tím se individuálnost prohlubuje. Tady je velká paralela s Teilhardem, že ten mluví o nejenom o individualizaci, a potom o personifikaci. Vrcholu dosahuje ve vědomí, v rozvaze, v soudnosti, v rozumu, v poznání. Morální život je dílem lidí, kteří se na své vlastní vědomí jednájí, rozeznávajíce, co je správné – jde o citát. Mimo individuální život není na tomto světě ani života, ani pravdy. Čili to je taková ta velice tvrdá pozice, takřka by se zdála krajní. Není žádný život druhu. Tomu nemůžeme říkat život. Život je tady jenom individuální, vždycky. Že to má nějaký směr, že to má vazbu na minulost a do budoucnosti, to nepopírá, ale ta vazba není toho druhu, aby to bylo děním integrálním, aby to byla pravda o hlas [nesrozumitelné].

Tedy mimo individuální život není na tomto světě ani života, ani pravdy. Tak myšlenka vskutku žije pouze v lidech, kteří se jí odevzdávají. Není tady nijak jinak. Proto pravda je neodlučitelná od rozvahy vlastní. Je to naše pravda, to jest moje, tvoje pravda. Má smysl jen pokud je mou vlastní pravdou, pokud se za pravdu sám rvu. A přece pravda není v nás, nýbrž pro nás, vládne nad námi. Nejsme to mi, kteří vytváříme pravdu, ani nemáme pravdu jako něco, co jsme postihli, jako jsou kvality objektu nebo kvalita něčeho svého. Pravda má nás. My nemáme mít pravdu, ale pravda má mít nás. Pravda je dřív, než jsme se narodili, a rodíme se do ní. Její vládu dějem objevujeme, i vládu nad sebou. Neustavujeme pravdu, ale rodíme se do ní. Pravda je poslední autoritou, měrou člověka, a ne obráceně, jak říkají sofisté, že člověk je měrou pravdy všeho [nesrozumitelné].

Ale tato pravda, která je před námi, je bezbranná. Ba co víc, je sama neúčinná. Nemůže působit sama sebou, neboť nemá žádnou váhu. Ona má vládu, ale ne váhu. Ona převládá, ale nepřevažuje.

Uskutečňuje se teprve tam, kde najde porozumění, pochopení, souhlas, služebníky, asistenty, rytíře. Je třeba ji vidět, odevzdat se jí, žasnout, věřit, chápat, být slabým služebníkem vládnoucí pravdy, pravé skutečnosti. Není jiného přístupu k pravé skutečnosti a pravdě. Nelze ji pozorovat zvenčí jako hmotu. Proto právě objektivní metafyzika je nemožným postulátem. Pravdu jenom dosvědčujeme, ale odmítá objektivní, neboli objektivizující, jak říkáme raději, metafyziku.

Jinak než individuálně, každý podle svého osobního pojetí, nemůže metafyzik podat své učení, jímž míří za pravdu, ne za sebevyjádření. V tom je paradox individuálnosti. Filosof míří k naprosté pravdě, ale nemůže na tomto světě po ní stanout mysl, než řídě se okolnostmi prostředí, které jsou nahodilé a chaotické. To není lidský nedostatek. Základ toho je v samé podstatě, v samé povaze pravdy. Pravda není jen věcí abstraktního poznání. Pravda má vládnout ve světě, nemá svůj cíl sama v sobě. Není to ta pravda, jak ji viděli staří, řekněme Platón, že je to ta idea, která je sama v sobě, že k tomu se jen ten *erós* nás k tomu vede, že my se k tomu šplháme nahoru. Nikoli. Ta pravda se chce prosazovat, ale nemá žádnou váhu, když se jí nezúčastníme. Čeká na to, že jí pomůžeme.

Tedy pravda má vládnout ve světě. I když nevládne, tak má vládnout. A záleží to na nás. Ovšem také vládne, již na subtální, zvláště však na vitální úrovni, jako pud, jako zákon. Však vládne až skrze soudnost, skrze rozum a poznání. A tam nemůže vládnout tak jako v tom předvitálním nebo vitálním. Tam už

skutečně vládne jenom skrze naši svobodu vůči ní. Že ta nás nemůže donutit. Jestliže však soudnost, rozum a poznání mají takto sloužit pravdě, musí ji poslechnout, vyslechnout a poslechnout, a obrátit se směrem, kterým i ona jde. Totiž směrem vlády nad světem. Nelze však vládnout bez spravedlnosti, jinak jenom terorizujeme. A vládnout spravedlivě nad věcmi znamená být věcem po právu.

Poznat pravdu tedy znamená být věcem po právu. Tedy také poznat věci. Bez toho to nejde. Není žádného poznání pravdy bez poznání věcí. Jenomže poznání pravdy nemůžeme redukovat na poznání věcí. Věci mají totiž své souvislosti. Tedy je třeba poznat věci v jejich souvislostech, v kontextu světa. Proto to není nedostatek, nýbrž naopak závazek a povinnost, že se musíme řídit okolnostmi prostředí. Není na nás, abychom litovali, že se jim musíme věnovat, že se tomu musíme měnit, že se tomu musíme podřídit. Naopak. Kvůli tomu tady jsme, protože ta pravda chce platit právě v těch okolnostech a právě v tom prostředí. Proto musíme ty okolnosti a prostředí dobře a důkladně znát. Proto také je nesmírně vážný pravý důraz na porozumění minulosti. Nejde o to, že minulost rozhoduje. Rozhodně ne. Ale bez ní, bez znalosti minulosti, nemůžeme být v pravdě po právu ani my teď. Je třeba rozumět, chápat, uznávat, jak říká: „vidět sebe sama v názorech doby minulé.“

Jiný hlas: Sama sebe zahaleného za omyly každé doby. Ty omyly musíme chápat jako své vlastní omyly. Sami sebe musíme chápat jako zahalené za omyly nějaké starší doby. Ale usilujícího – sama sebe zahaleného za omyly každé doby, ale usilujícího s pomocí dřívějších dob, a já bych dodal, s pomocí rozpoznání těch minulých omylů, usilujícího o pravdu. Nelze jít za pravdou bez ohledu na minulost. To je dneska velická potíž, třeba v mé církvi. Tam mladí lidé už nechtějí nic slyšet o tom, jak církev kolaborovala. Podle mého soudu to není taková hrozná věc, že kolaborovala, jako to, že se to nechce přiznat. To je fatální selhání. Bohužel to bude znamenat takové dvě generace odstup od té církve. To je krize první třídy.

Čili to je v souvislosti: nelze jít za pravdou bez ohledu na minulost. Nemůžeme udělat čáru a dost. Musíme rozumět, kolik polopravd jsme udělali my, kolik polopravd udělali naši předkové – naši otcové, to je zejména pro vás, a dědové. To musíme vědět, jinak ty omyly budeme opakovat, budeme v nich dál. Vzpouora proti minulosti, anebo jenom svržení minulosti ze stolu, je vzpourou proti morálnímu řádu. Prostě my respektujeme ten morální řád, když rozpoznáme v jeho světle, co bylo tady proviněním proti němu. Není jiné očisty než vyznání, přiznání viny.

Ale ovšem nejde o cizí, objektivní minulé děje. Takové, jak to historici dělají, že popisují, že ten a ten panovník udělal to a to. My to musíme vzít na sebe. My to musíme rozumět tak, že jsme zahaleni do omylů minulých dob. My sami sebe musíme vidět v té minulosti. Je třeba ty minulé děje nevidět jako cizí. Je třeba do nich vniknout, vžít se, vidět v nich sebe, rozumět minulosti s porozuměním. Tedy tak, že vlastně vytrhneme minulost ze zapomnění a zpřítomníme ji. My nemůžeme sami sebe postavit do minulosti, ale můžeme tu minulost přenést sem a teď se v ní vidět, v té zpřítomněné. Vidět sebe zahaleného za omyly té minulosti. Ale počínáme-li si s dějinami s takovýmto porozuměním, pak je pravděpodobné, že uslyšíme pravdu. Lidé nejsou svým lidským smyslem pro pravdu, pro spravedlnost a pro lásku v rozporu se skutečnou pravdou a láskou. Rozvaha a poučení rozumných lidí je jedinou cestou, kterou lze najít to, co je správné. Tento západní jakýsi optimismus – ale to není optimismus, to je podle mého soudu takový dobrý realismus na stará kolena.

Prostě lidé nejsou nějak fatálně neschopni rozpoznat, co je správné. Jsou neschopni jenom, když jsou nějakým způsobem odváděni od rozumného posuzování věcí, když jsou zaváděni falešnými ideologiemi, když jsou zaváděni vášněmi, když uměle se jim vytvářejí problémy, aby se odvedla pozornost od toho podstatného. Ale když mají dost času a klidu a jsou poučení, tak jsou schopni rozpoznat. To je základní věc, s kterou Rádlo přichází.

Rádlo odmítá onu propast mezi božským a lidským, která se hrozně rozevřela třeba v moderní protestantské teologii a již v *Kierkegaardovi*. Vzdělanost je cestou k pravé skutečnosti. Rádlo říká: „Co stojí proti kodexu ušlechtilého a vznešeného života, je projevem nevzdělané mysli.“ Soudnost, rozum, ale ovšem ne chladný, nýbrž zapálený, ne nezaujatý, nýbrž věřící rozum, může usilovat, přiblížit se k poznání

pravé skutečnosti a pravdy co nejvíce. Naprosté její poznání není člověku dáno. Poznání je cílem, nikoli základem vědění.

Tedy to je jenom několik myšlenek z *Útěchy*, seřazených určitým způsobem a maličko přiinterpretovaných. Když si přečtete knížku znovu s tímhle v paměti, budete ji číst jako poprvé. Já mám dojem, že už ji někdo nepřečetl pořádně. Nepochybně jsem nevyčerpal vše, najdete tam mnoho jiných věcí. *Útěcha* je naplněná, narvaná nejrůznějšími myšlenkami, které unikají pozornosti, protože jsou řečeny takovým nenápadným způsobem. Je to skutečně odkaz, filosofický odkaz, který je třeba vážít. Tak jako vodu ze studny. Ale mám dojem, že i to, co jsem řekl, může sloužit jako stručný výklad Rádlovy *metafyziky*, neboť *Útěcha z filosofie* byla míněna jako *metafyzika*.

Čili já tady teď mám ještě, já to přečtu, když už to tady je, tedy mám tady šest bodů, které lze formulovat na základě důkladného přečtení *Útěchy*. Zaprvé, že pravda prochází soudností. To je velice důležité ve vztahu k teologii. Někteří mluví o zjevení. Zjevení neprochází soudností podle teologie. Zjevení prostě na nás padne a nedá se s tím nic dělat. Tedy pravda prochází soudností. Zadruhé, pravda je osobní, individuální. Není neosobní, není objektivní. Ve svém pochopení je vždycky jedinečná. A proto je na jedné straně schopna odůvodňování a zadruhé musí být zdůvodňována. Není jiné cesty, jak přesvědčit, než zdůvodnit. Jinak jenom ukecat. To, jak to bylo rozlišeno v té diskuzi, mně se to strašně líbí: přesvědčit znamená učinit svědkem. A učinit svědkem můžete někoho, když on sám to takhle vidí.

Hejdánek: Takže už je zbytečné, že vy jste ho o tom informovali. Vy jste ten dotyčný to nahlédl. Když to nahlédl sám, stal se svědkem. A to je přesvědčit. Pokud někoho přesvědčíte, aniž by to nahlédl, tak jste ho pouze ukecal.

Za třetí. Pravda není v nás, nýbrž vládne. Nýbrž je to nad námi, nýbrž je to nad, nad... bezměrně, nevíme, co je nad a co je pod, všechno se to točí. Už to nevyhovuje. Kdysi to mělo smysl, dneska už to má takový nejasný smysl, čili je lépe mluvit o té vládě. Možná, že je to příliš násilnické, ale je to lepší než říkat nad. Pravda není v nás a není z nás, nýbrž je nad námi, nebo pro nás, v nás, chce nám vládnout, má nám vládnout, i když nevládne, tak má vládnout. I když nás nenapadne, tak nás to mělo napadnout. To je ten vtip. Ten loupežník, kterému najednou krásně nenapadlo, že ty vlastně má oběť. A třeba ho to ani nenapadlo, ale mělo ho to napadnout. To by byl ten vtip. A to je to, co Patočku inspirovalo k tomu *negativnímu platonismu*, aniž to kdykoli přiznal.

Za čtvrté. Víme napřed, je to předpoklad, co je pravdivé, anebo to nevíme vůbec. To je skutečně do prance. Pravda dává základ pro všechny formy přesvědčení a přesvědčování. Pravda je původcem pravdivosti, pravosti, opravdovosti jako vlastnosti.

Pravda je dříve než jakákoliv naše formace. A nejenom že je dříve, ona vůbec není... totiž to, že říkáme, že je dříve, tak to dáváme do toho vzorce. Ale jde o to, že i to naše pochopení pravdy je dříve než ta formace. Poněvadž vlastně nejprve ta pravda se zmocní nás, naší mysli, a teprve my se potom pokusíme to nějak zformovat, vyjádřit, vůbec myslet. My jsme uchopeni, my jsme ovládnutí, my jsme tou pravdou přepadeni. A odpověď na to přepadení, my se pokoušíme pochopit, co se děje, co se stalo, co to vlastně znamená, co se to s námi stalo. Čili v tomto smyslu to není tak, že my nejdřív začneme něco vyrábět a teď se nějak dostáváme k pravdě. Ne, pravda je na začátku, my ji neznáme, ona je v nás a my rozpoznáváme tu tu pravdu, která nás oslovila, a my ještě tomu dost dobře nerozumíme, my jsme to dostatečně dobře nerozpoznali.

Za páté. Ta pravda je poslední autoritou. Není žádná další autorita, nejsou žádná kritéria, podle kterých se pozná, co to je pravda. Pravda je svým vlastním kritériem a kritériem lži, tak jak to říkal Spinoza: *veritas norma sui et falsi est*. Je poslední autoritou, ta nejvyšší autorita. A není v našich rukou. Vždycky, ať říkáme co říkáme, ať jsme přesvědčeni sebevíc o tom, že jsme na straně pravdy, nakonec je to pravda, která posoudí, jestli ano, nebo ne. Teprve v jejím světle se ukáže, zda jsme na správné cestě. Nikdy to není to, co my máme.

A posléze tedy, co z toho vyplývá, že pravdu objevujeme. Nekonstruujeme, ani nevynalézáme, nýbrž objevujeme, rozpoznáváme. To vyplývá z toho, že ta pravda je dříve, je na začátku. Kdyby nebyla pravda,

která nás oslovuje, tak není žádného našeho pravdivého slova. Čili tohleto jsou takové ty základní body, které bychom mohli vnést do toho rozhovoru.